



MAART 2004
NUMMER 20

In dit nummer

- ✓ **Voorjaarsbalans Natuurbeleid verschijnt in mei**
- ✓ **Aanpak thema 'actoren' in Natuurbalans gebaseerd op 'speltheorie'**
- ✓ **Themamiddag "Volgen en voorspellen van landschapskwaliteit"**
- ✓ **Kansen voor het Natuurplanbureau in Europa**

En verder

- ✓ **Verschenen publikaties**
- ✓ **Mensen en natuur**
- ✓ **Pijlers onder Planbureau producten**

Nieuws van het Natuurplanbureau

is een gezamenlijke uitgave van de planbureau partners: RIVM, WUR, RIKZ en RIZA. De Natuurplanbureau functie valt onder de eindverantwoordelijkheid van het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP). Deze Nieuwsbrief gaat alleen over het Natuurplanbureau is bedoeld voor planbureau medewerkers en/of geïnteresseerden in planbureau werk binnen de partnerinstellingen.

Redactie: Bram ten Cate
NPB – vestiging Wageningen
Postbus 47, 6700 AA Wageningen
Tel. (0317) 47 44 82
E-mail: info@npb-wageningen.nl
Internet: www.natuurplanbureau.nl

Abonnement

Aan- of afmelden voor de Nieuwsbrief kan uitsluitend via bovenstaand mailadres. Informatie uit deze Nieuwsbrief mag worden overgenomen mits de bron wordt vermeld.

Nummer 21 van de Nieuwsbrief verschijnt in mei 2004

Nieuws van het Natuurplanbureau

Voorjaarsbalans Natuurbeleid verschijnt in mei

Rijk van Oostenbrugge

Dit jaar zal het Milieu- en Natuurplanbureau voor de zevende maal een Natuurbalans uitbrengen. Dat zal opnieuw kort voor Prinsjesdag gebeuren, met de bedoeling een bijdrage te kunnen leveren aan de begrotingsbehandeling door de Tweede Kamer. Daarnaast verschijnt dit jaar voor het eerst een Voorjaarsbalans Natuurbeleid. Doel is informatie aan te leveren voor de behandeling van de beleidsvoortgang door de Tweede Kamer op de derde woensdag van mei.

De Voorjaarsbalans richt zich op de prestaties van het overheidsbeleid voor natuur en landschap. De meerwaarde van deze balans ten opzichte van andere departementale rapportages is:

- De prestaties over 2003 worden in een meerjarig perspectief geplaatst. De prestaties zullen worden afgezet tegen de totale taakstellingen per beleidsveld. Ook zal in beeld worden gebracht hoe het uitgavenpatroon gedurende de jaren 2002 en 2003 zich heeft voltrokken.
- Waar mogelijk zal de trend van een beleidsprestatie worden vergeleken met de ontwikkelingen in het veld, zodat een indicatie kan worden verkregen van het effect van de beleidsprestaties.

Planning

Volgens planning wordt de Voorjaarsbalans Natuurbeleid op 19 mei uitgebracht. Aangezien dit jaar voor de eerste maal een Voorjaarsbalans Natuurbeleid wordt gemaakt en het tijdschema bijzonder kort is (pas eind november j.l. is definitief besloten een Voorjaarsbalans Natuurbeleid te maken), is medio april een go/no go besluit opgenomen. Het korte tijdschema legt ook beperkingen op aan de inhoudelijke ambities. We richten ons alleen op de meest relevante indicatoren (in termen van financiële betekenis of politiek-maatschappelijke impact) en indicatoren die regulier in de Natuurbalans aan de orde komen. Verder

maken we de doorwerking van beleid in het veld zichtbaar aan de hand van de volgende twee thema's:

- **Weidevogelbeleid.** Dit is één van de weinige beleidsvelden waar naar verwachting het totale beleidstraject van 'doelstelling' naar 'effecten buiten' zichtbaar kan worden gemaakt.
- **Groene Ruimte Randstad.** Eerdere natuurbalansen hebben laten zien dat het restrictief beleid effect heeft gehad in de zin van het afremmen van bebouwing in de open ruimte. Gebruik makend van het project 'Randstadtour' zal via case-studies dieper op de achterliggende problematiek worden ingedaan, zodat meer zicht kan worden gekregen op de rol van diverse betrokken overheden en andere partijen.

Model

De rapportage over het Hoofdlijnenakkoord 2003 staat model voor deze Voorjaarsbalans Natuurbeleid. Dat betekent dat de opmaak sober zal zijn. Inmiddels wordt hard gewerkt aan het verzamelen van informatie en het uitvoeren van analyses. Afspraken zijn gemaakt met DLG en LASER, belangrijke gegevensleveranciers. Ook zij moeten immers een forse extra inspanning leveren. We hebben inmiddels erg constructieve gesprekken gevoerd met DLG, LASER en LNV over de tijdige levering van gegevens. Ook met de Algemene Rekenkamer hebben we een gesprek gevoerd over onderlinge afstemming. Zoals de zaken er nu voor staan, zou het moeten lukken om in mei met een fraai en bruikbaar product te komen.



Aanpak thema 'actoren' in Natuurbalans gebaseerd op 'speltheorie'

Florence van den Bosch

In de Natuurbalans 2004 staat het thema 'actoren' centraal. Onder meer op de volgende vraag moet antwoord gegeven worden: welke strategische ruimte is er om het natuurbeleid te versterken en welke allianties van actoren zijn hiervoor geschikt? Het Natuurplanbureau zet de methode 'speltheorie' in om het thema een fundament te geven.

Wat doen we met het thema 'actoren' in de Natuurbalans?

De Natuurbalans constateert al jaren dat de realisatie van natuur achter blijft bij de doelstellingen van de rijksoverheid. Dit komt onder andere omdat er te weinig wordt ingespeeld op mogelijkheden die zich voordoen bij de besluitvorming rond allerlei sectoraal beleid om natuur en landschap 'mee te koppelen': van water tot infrastructuur tot veranderingen in de landbouw. Ook – en in samenhang daarmee – wordt onvoldoende gebruik gemaakt van het draagvlak bij burgers voor natuur en landschap, en wordt minder dan mogelijk is ingespeeld op initiatieven van burgers en organisaties voor natuur en landschap.

Om te weten welke strategische ruimte er is om het natuurbeleid te versterken, moeten we om te beginnen weten welke 'actoren' – dus welke mensen en organisaties – invloed uitoefenen op natuur en natuurbeleid in Nederland, hoe ze dat doen, waarom ze dat doen en welk effect dat heeft op de natuur in Nederland. Om hiervan een eerste inventarisatie te maken heeft het Natuurplanbureau eind 2003 een 'Actoren'

Project Speltheorie

In 2002 is het Natuurplanbureau begonnen met het project 'speltheorie'. Doel was te ontdekken of speltheorie geschikt is als methode om complexe besluitvormingsprocessen rond bescherming en ontwikkeling van natuur te analyseren. De reden om besluitvorming rond natuur(beleid) te willen analyseren is dat weliswaar LNV verondersteld wordt verantwoordelijk te zijn voor het Nederlandse natuurbeleid, maar dat in de beleidspraktijk algemeen geldt dat de handelingen van vele actoren, waarvan de rijksoverheid er (meer dan) één is, samen bepalend zijn voor wat er van het beleid terecht komt.

workshop gehouden (zie ook Nieuwsbrief nr. 19; bijdrage Dick Melman). Een aantal interessante actoren is geïdentificeerd:

- toenemend belang van provincies;
- uitkomsten Nota Ruimte van belang voor natuur; trekker is VROM;
- AMEV is grootste particuliere grondeigenaar van Nederland;
- agrariërs acteren binnen een enorm complex krachtenveld;
- rol van EZ: kortetermijnvisie om bedrijven te ondersteunen of meer duurzame lange termijn visie om economische groei te ontwikkelen;
- ondernemers hebben baat bij vrije handelingsruimte.

Daarnaast leverde de workshop een paar interessante gezichtspunten op, zoals:

- terwijl binnen het natuurbeleid de ecologische waarde van natuur steeds als uitgangspunt wordt genomen, beleeft de gemiddelde burger of recreant de natuur vanuit emotie;
- 'goederen' met een collectieve waarde, zoals natuur, kunnen ook gerealiseerd worden zonder dat daarbij centrale overheidssturing nodig is; de realiteit van *multi level governance* en *multi actor governance* is dus niet per definitie een probleem voor natuur;

- door gebiedsgericht te werken kun je het draagvlak vergroten en kennis overdragen;
- individuen en organisaties hebben verschillende rollen. Wil je de strategische ruimte vinden, zoek dan naar de grenzen van een rol; en naar veranderingen die zich daarin zullen voordoen gezien voorkomende maatschappelijke processen;

Wat heeft speltheorie met een thema 'actoren' te maken?

Inmiddels zijn de inzichten uitgekristalliseerd tot een voorlopige hoofdboodschap voor het thema 'actoren' in de Natuurbalans 2004: wanneer in besluitvormingsprocessen financiële belangen van actoren zwaarder blijven wegen dan (duurzame) economische ontwikkeling, zal het 'ecologisch' beleid achter de feiten blijven aanlopen; met alle negatieve gevolgen voor de (kosten)-effectiviteit, het draagvlak en de legitimiteit van het natuurbeleid van dien.



Willen we deze hoofdboodschap goed kunnen onderbouwen, dan zijn er om te beginnen gegevens nodig; over het verloop van besluitvormingsprocessen rond de Nota Ruimte, de Reconstructie, over besluitvormingsprocessen rond de realisatie van woningbouw, bedrijventerreinen, infrastructuur, enz. Speltheorie helpt om deze gegevens op een zodanige manier te ordenen, dat de uitkomsten van dit soort processen betekenisvol verklaard kunnen worden. Daarnaast ligt deze wiskundige manier van denken ten grondslag aan (politiek-)economische theorieën als de neoklassieke economie, de Nieuwe Institutionele Economie, de theorie van de *Rent-seeking society* en dergelijke. Deze theorieën helpen om wat er bij de afzonderlijke besluitvormingsprocessen gebeurt, in een breder kader te plaatsen.

Wat komt er van de hoofdboodschap terecht in de Natuurbalans?

Voor dit moment geldt dat de voorlopige hoofdboodschap – of werkhypothese – omstreden is; bovendien is de bewijsvoering voorsnog matig. Het is de vraag of we in staat zullen zijn dit probleem op te lossen binnen de korte termijn die staat voor de productie van de Natuurbalans 2004. Het is mogelijk dat het thema 'actoren' heel andere boodschappen zal opleveren dan we op dit moment vermoeden.

Wat is Speltheorie?

"Een blik in de *Winkler Prins Encyclopedie* (editie 1990) bij het lemma 'speltheorie' zegt voldoende: 'Een op de waarschijnlijkheidstheorie gebaseerde vorm van toegepaste wiskunde, waarbij niet alleen zuivere kansspelen worden bestudeerd, maar ook en vooral 'spelen' waarvan de uitkomsten mede afhankelijk zijn van de gedragingen van de spelers. Het doel van de speltheorie is het vinden van een voor de speler gunstige strategie'. Wellicht kan het boek *Speltheorie en ondernemers-gedrag* (1998) van prof. Dr. G.W.J. Hendrikse ons verder helpen. We leren dat de speltheorie een 'methode (is) die situaties beschrijft en analyseert waarmee beslissingen genomen worden door meerdere personen. De interacties tussen beslissers staan centraal, waarbij de belangen van de spelers tegengesteld en / of gezamenlijk kunnen zijn.' Bedenk daarbij dat het begrip speler ruim moet worden opgevat. 'Voorbeelden van mogelijke spelers zijn consumenten, bedrijven, landen, lokale overheden, politieke partijen, werknemers, enzovoort'. (Citaat uit de *VPRO-gids van 3-9 jan. 2004, p. 7*).

Themamiddag "Volgen en voorspellen van landschapskwaliteit"

Hans Farjon

Het Milieu- en Natuurplanbureau organiseerde op 20 januari een drukbezochte themamiddag in Wageningen. De resultaten van het landschapsonderzoek van 2003 werden gepresenteerd met vooral aandacht voor monitoring en modellen.

Steekproef landschap

Wim Nieuwenhuizen (Alterra) presenteerde de resultaten van het project Steekproef Landschap. Dit project wil een statistisch verantwoord overzicht geven van de landschappelijke veranderingen in Nederland in het recente verleden. In eerder uitgevoerd onderzoek aan de hand van oude topografische kaarten zijn veranderingen gedurende de periode 1850-1990 beschreven. Gegevens over de periode 1990-2003 ontbraken nog. In deze leemte is voorzien door veldwerk en analyse van luchtfoto's en het AHN (Algemeen Hoogtebestand Nederland). Het onderzoek heeft zich beperkt tot een steekproef

van 72 gebieden van 1*1 km. De omvang van de steekproef is zodanig dat in de uitspraken een onderscheid gemaakt kan worden tussen hoog en laag Nederland. De landschappelijke veranderingen zijn beschreven voor aardkundige en cultuurhistorische elementen en patronen. Om verklaringen te kunnen vinden en in de toekomst veranderingen te kunnen modelleren zijn ook veranderingen in ruimtegebruik geïnventariseerd.

Uit het onderzoek blijkt dat in zeven jaar 5% van het ruimtegebruik is veranderd. Het overgrote deel zijn veranderingen naar stedelijk ruimtegebruik. Op afstand is natuurontwikkeling tweede. Verder blijkt dat de aantasting van reliëf door bebouwing of grondverzet ruim drie keer zo groot is dan op grond van tot nu toe beschikbare data bekend was. Dit is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan het grotere detail van het onderzoek en aan het feit dat de beschikbare data soms wel twintig jaar oud zijn. Desondanks is in de afgelopen zeven jaar bijna 5% van het oppervlak van de steekproefgebieden aangetast. Voor cultuurhistorische relicten ligt de afname in dezelfde orde van grootte.



BelevingsGIS

Wat betekenen bovengenoemde veranderingen eigenlijk in de landschapsbeleving van mensen. Hiervoor heeft het MNP een BelevingsGIS ontwikkeld omdat het uitvoeren van enquêtes veel te kostbaar is. Agnes van den Berg en Sjerp de Vries (Alterra) presenteerden versie vier van dit model, dat in verschillende ronden is gevalideerd. Het BelevingsGIS voorspelt een belevingswaarde op basis van zeven indicatoren (historische kenmerkendheid, natuurlijkheid, reliëf, water, geluidsbelasting, horizonvervuiling en stedelijkheid). Voor elk van deze indicatoren is een geografisch bestand samengesteld, waardoor het mogelijk is om de belevingswaarde berekend kan worden van gebiedjes van 250*250 meter. De berekende belevingswaarde is vergeleken met resultaten van enquêtes. Hieruit blijkt dat de indicatoren tezamen ongeveer eenderde van de enquête-resultaten verklaren. Met name water en in mindere mate horizonvervuiling hebben een geringe voorspellende waarde. Aanpassing van de definitie en de bijbehorende databestanden van deze indicatoren is gewenst. In 2004 gaan we deze aanpassingen uitvoeren. Daarnaast zal het BelevingsGIS door enkele externe deskundigen worden gereviewed.

KELK

Janneke Roos-Klein Lankhorst (Alterra) presenteerde het Kennismodel Effecten Landschap Kwaliteit (KELK). Dit model maakt de beoordeling van effecten van toekomstige ruimtegebruiksveranderingen op drie graadmeters mogelijk, namelijk herkenbaarheid verleden (cultuurhistorie en aardkunde), beleving en recreatief gebruik. Het model is bedoeld voor ex ante evaluaties en toekomstverkenningen. De voorloper WARUMEC is toegepast in natuurverkenningen en de ex ante Evaluatie Vijfde Nota. De werking van het model is transparant door een grafische interface die duidelijk maakt hoe rekenregels en kennis-tabellen worden toegepast op databestanden. Ook de kennis-tabellen waarin de kennisregels zijn opgeslagen zijn eenvoudig te raadplegen.

In de discussie kwam naar voren dat het belangrijk is om een wetenschappelijk gedragen standaard voor graadmeters, data en modellen voor landschap neer te zetten. Het gepresenteerde materiaal biedt een goede basis. Wel is het van belang om voor de communicatie naar bewoners pakkende begrippen te hanteren. In de toepassing worden in de nabije toekomst zowel de Europese schaal als de regio van belang.

Mensen en natuur

Het natuurbeleid heeft er sinds de nieuwe beleidsnota *Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur* een belangrijke pijler bij gekregen: de mensenwensen. Maar om dat beleid vorm te geven, zijn er wel gegevens nodig. We moeten weten wat voor soort natuur mensen eigenlijk willen, en waarom. En wat doen ze dan in die natuur? Over deze vragen wordt onvoldoende nagedacht en worden onvoldoende gegevens verzameld. Onderzoekers Berends en Veeneklaas hebben voor deze studie de beschikbare informatie geïnventariseerd en analyseren welke informatie er nog ontbreekt. Zij stellen voor om voortaan op een veel systematischer manier gegevens te verzamelen om daarmee een natuurbeleid te voeren dat daadwerkelijk is gestoeld op hetgeen wat mensen willen.

Berends, H & F. R. Veeneklaas. 2003. Mensen en natuur – kunnen we die relatie meten? Planbureaustudies nr. 7. Natuurplanbureau, Wageningen. ISBN 90-807205-7-7. (Te bestellen bij NPB-Wageningen)

Pijlers onder Planbureauproducten

Op **donderdag 3 juni 2004** organiseert het Natuurplanbureau, vestiging Wageningen voor het vijfde jaar de bijeenkomst 'Pijlers onder Planbureauproducten'. Evenals voorgaande jaren staat deze dag de kennisontwikkeling voor het NPB door Wageningen UR centraal. Het eerste lustrum willen we gepast vieren. NPB-netwerkers: **reserveer deze datum vast in je agenda.**

Kansen voor het Natuurplanbureau in Europa

Jos Notenboom

Iedere Nederlander die voor lange of korte tijd in het buitenland woont, beziet het eigen land vanuit een ander perspectief. In mijn geval is dat een sterk Europees perspectief, ik reis nu meer in Europa, heb met veel landen te maken en ondervind het Brusselse beleidscircus nu aan den lijve. Europa, als samenwerkingsverband tussen landen, was mij niet vreemd, maar nu is het mijn dagelijkse werkomgeving. Vanuit dit perspectief wil ik graag enkele overpeinzingen kwijt over Europa en het Natuurplanbureau, waar ik de vier jaar voorafgaande aan mijn tijd bij het Europees Milieuagentschap werkte. Onder meer was ik nauw betrokken bij de Natuurbalans en het Natuurcompendium.

Werkveld

Mijn werkveld is dat van de biodiversiteit, het leven op aarde. In Europa veel meer een onderdeel van het milieubeleid en minder synoniem met natuur dan in de setting van het Natuurplanbureau. Althans op papier, in de praktijk heeft men de handen vol met de implementatie van de Vogel- en Habitatrichtlijn. Toch zet de VN Conventie voor Biologische Diversiteit veel meer het beleidskader dan dat ik in Nederland gewend was.

Terugkijkend op het planbureau-werk was het toch wel heel erg gemillimeter over natuur en landschap op een speelveld dat vooral door één van de LNV-directies werd bepaald. Natuurlijk is dit eigen aan de Nederlandse situatie en is het uit communicatie-overwegingen nodig bepaalde boodschappen te herhalen en daarvoor ook andere vormen te zoeken, inspelend op veranderende politieke accenten en maatschappelijke context. Deze communicatierol van het planbureau is uitermate belangrijk

maar voor de maatschappelijke en wetenschappelijk positie van het planbureau is inhoudelijke verdieping en verbreding even zo noodzakelijk.

Uitdagingen

Kijkende naar Europa dan zie ik voor het planbureau interessante en naar mijn mening essentiële uitdagingen voor inhoudelijke verbreding en verdieping. Zoals in Natuurbalans 2001 al is aangegeven kan natuur en landschap in Nederland niet los worden gezien van de vele fysieke relaties die er over de grens zijn. De Waddenzee strekt zich uit langs de Duitse en Deense kust, de Noordzee wordt gedeeld met Groot-Brittannië, België, Duitsland en Denemarken, de grote rivieren stromen vanuit Duitsland en België Nederland binnen en op het land strekken de landschappen zich over de grens uit en houden natuurgebieden niet bij de grens op. Op grotere schaal gebruiken tal van vogelsoorten Nederland op hun trek van noord naar zuid en omgekeerd. Of er nu wel of geen Europese Unie, is deze fysieke en ecologische relaties zijn essentieel voor natuur en landschap in Nederland en moeten dus onderdeel zijn van planbureaustudies.

Beleidsanalyse behoort met biologische en fysisch-geografische studies tot de onlosmakelijke mix van planbureaustudies. De EU is beleidsmatig een voor het planbureau niet te veronachtzamen bestuurslaag. Op een aantal voor biodiversiteit zeer relevante gebieden heeft de Europese Unie namelijk grote bevoegdheden. Op de eerste plaats is dat het gemeenschappelijk landbouw- en visserijbeleid; en er is natuurlijk het sectorale natuurbeleid (Vogel- en Habitatrichtlijn, EU Biodiversiteitsstrategie) en het waterbeleid (Kaderrichtlijn Water). Er zijn daarnaast nog tal van Europese beleidsinstrumenten en -processen met meer of minder sterkere relaties tot natuur en landschap (regionale ontwikkeling,

transport en energie, bosbouw, klimaat). De implementatie van al dit Europese beleid is niet iets dat langs aparte kanalen plaatsvindt, het moet via de bestaande nationale kaders worden uitgevoerd. Zodoende is het een onlosmakelijk onderdeel van de voor het planbureau relevante beleidsmatige context. In studies naar implementatie, doeltreffendheid en effectiviteit van beleid moet een Europese oriëntatie dus geïntegreerd onderdeel van de analyse zijn.

Goede reputatie

Het afgelopen jaar heb ik herhaaldelijk kunnen vaststellen dat zowel RIVM als Alterra in Europa een heel goede reputatie hebben. Voor integrale studies behoren de instituten tot de koplopers in Europa. Hier liggen kansen om deze positie te consolideren en uit te bouwen door intensivering van contacten met verwante instituten en het uitvoeren van gemeenschappelijke projecten. Dat kunnen zowel studies naar grensoverschrijdende natuur, beleidsanalyses of combinaties daarvan zijn. Interessant is dat de EU-landen met hetzelfde beleid worden geconfronteerd en dat er tal van onderlinge ecologische relaties zijn. Hoe gaan de landen met het gemeenschappelijke beleid om, wat is de interactie met grensoverschrijdende ecologische systemen, en wat kunnen we van elkaar leren?

Vanuit Kopenhagen probeer ik de ontwikkelingen in Nederland op afstand te volgen, en dat levert een heel kleurrijk beeld op. Nederland lijkt soms erg met zichzelf bezig te zijn en haar positie en rol in Europa minder belangrijk te vinden. Gegeven de historisch gegroeide hechte relaties met de Europese landen en de economische en fysieke verankering in Europa zie ik dat maar als een tijdelijke onvolkomenheid. Ik hoop dat het MNP zich niet te veel door dit



Jos Notenboom is werkzaam bij het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP) te Bilthoven. Sinds januari 2003 is hij gedetacheerd bij het Europees Milieuagentschap in Kopenhagen als projectmanager Indicatoren biodiversiteitsbeleid. In dit artikel vertelt Jos over zijn ervaringen tot nu toe en de betekenis hiervan voor het MNP. E-mail: (josephus.notenboom@eea.eu.int)

verschijnsel laat beïnvloeden en zich bewust is van het belang van het Europese perspectief in planbureaustudies. In Europa liggen immers kansen voor versterking van de wetenschappelijke en maatschappelijke positie van het planbureau.

Verschenen Publicaties

In de reeks 'Planbureau – werk in uitvoering' zijn in de periode dec. 2003 – maart 2004 de volgende Werkdocumenten verschenen (verkorte titels):

- 03/17 Towards an indicator for recreational use of nature: modelling car-born visits (FORVISITS)
- 03/18 Beschrijving van en gevoeligheidsanalyses voor het recreatiemodel AVANAR
- 03/19 Draaiboek Natuurbalans
- 03/20 Advies vervanging EIONet door webfolders
- 03/21 Evaluatie doelrealisatie EHS met de graadmeter Natuurwaarde.
- 03/22 Landschap en landschapsbeleid voor de Natuurbalans 2003
- 03/23 Natuurkosten; Verslag van werkzaamheden juli -dec. 2003
- 03/24 Evaluatie beleid EHS en VHR-gebieden.
- 03/25 Beleidswijzigingen EHS.
- 03/26 Het meten van natuurbesef.
- 03/27 Kernbestanden Natuurplanbureau.
- 03/28 Bouwen op het platteland.

Deze publicaties zijn verkrijgbaar bij het secretariaat van het Natuurplanbureau – Wageningen (gebouw Alterra-oost, kamer 1.422; tel: (0317) 47 78 45. Email: info@npb-wageningen.nl. De publicaties zijn ook te downloaden via de NPB-website www.natuurplanbureau.nl